

"Модомики, биз янги даврга оёқ кўйдик", бас "Ўткан кунлар" каби дурдан асарларимизни янада теранор ўрганишга, янага талқин этишига "ўзимизда мажбурият хис этамиз". Зотан, "Ўткан кунлар" — узи бир дунё. Ўнадиги образлар эса дунё ичидаги дунё кадар муракаб. Хар бирининг худи тирик одам каби, зоҳирий ва ботиний киёфаси, ўз хаётни, ўз саодати, фохеваси бор. Абдулла Кодирий "чала думбон табиатлик" деб тарьиф берган ўзбек ойим шундай образлардан бири.

Бадиий образ табиати бирёзлами талқинларни кўтармайди. Турли аспектларда ёндашувни талаф килиди. Баногон, ўзбек ойим хакида галирганимизда, орзу-хаваси йилида севишганилар умренини хазон кынгап калтабирок бир аёни тасаввур этамиз. Кодирийнинг унга берган хазиномуз таърифи фикримизни янада каттийлаштиради. Шу зайл, бу образ устидан хукм ўйиб кўзламиз. Аслида эса Кодирий поэтик оламига олиб киричу битта эшикин ўз кўлимиш билан бекитиб кўйтанимизни сезмаймиз. Holbulki, ўзбек ойимиз "Ўткан кунлар" дунёси кемтик бўлиб колади.

Романдаги образлар табиатига хос хусусиятлардан бири аристократларидир. Бусиз мазкур образлар моҳиятини тўла англаш мумкин эмас. Немис олими Фридрих Нише бир таддикотида "аристократлик нима?" деган савол кўяди ва саволга шундай жавоб беради: "Хакикий аристократ ўзини маъжуд тузумнинг харакатлантируви кучи деб эмас, балки мазмун-моҳияти, олий хакиқати деб билади...". Гарчи, олимнинг хулосалари кадим Юнон ва Оврупго аристократияси асосида туғилган бўлса-да, Шарқ аристократларига хос бъази жихатларни хам акс этиради. Шу нуткан наазардан, Ўзбек хожи, Мирзакарим кутидор, Отабек, Кумушларинг муомалаларидаги ўта нозик этика Шарқ аристократиясининг юксак намунаси деб ашамаймиз. Аристократлик уларнинг нафакат нуткларига хам сингиб кетган. Хаёт фалсафаларига айланганни, ўзбек ойим хам бундай сифатлардан мустасон эмас.

Муаллиф Ўзбек хожи, Отабек, Кумуш каби образлар талқинiga жидий ёндашгани холда, ўзбек ойим талқинida коми ёндашув усулини кўллади. Бу билан ўкувчида ўзбек ойимга нисбатан маълум муносабат ўйтишини кўзда тутида. Масалан, кўйидаги биргина жумлада ўзбек ойимга хос икки жиҳат яқол аж этида: "Ўзбек ойим учча-мунча тўю азаларга "кавшим кўчада қолған эмас" деб бормас эди". Гап таркибида "учча-мунча" сўзи ташвидиган маънони "ковуш" сўзи янада кучайтириб беради. Одатда кўчада колишил, омавви нутк руҳиятига кўра, инсонга нисбатан кўлланади. Хор бўлган, боррага бошпанша ийк одамни англатади. Юкоридаги жумлада ихтимой функция бажарувчи (инсон) ўрнига механик функция бажарувчи (жонсиж) жисмнинг кўйилиши муаллиф максадини тўла ифодалаган. Яъни муаллифинг "Ўзбек ойим учча-мунча тўю азаларга бормас эди" деган гапига қархамон тилидан "кавшим кўчада қолған эмас" деган ибораннинг кўшилиши натихисида образ табиатидаги аристократлик сифати яқол кўринган. Образдаги комик кирра хам айнан шу — "кавшим кўчада қолған эмас" ибораси билан боғлиқ. Агар ўзбек ойим фикрини "упар менинг тенгим эсан" шаклида ифода этганида, у билан ўкувчи ўртасида драматик вазият юзага келар эди. Фикрининг айни ибора воситасида ифода этилиши эси ўкувчи ўзбек ойимга нисбатан нафрат эмас, балки комик туййи ўйғотади. Ўзбек ойимнинг келин танлаш борасидаги қарашларида хам бу хусусият ўта очик кўринганки, бу ўрнида изоҳа кочат ўйк. М.Бахтиян Достоевский романларидаги образлар хусусида "уларнинг хар бири "идеолог" деган хулосага келади. Буни полифоник романнинг мухим хусусияти сифатида кўрсатади. Биз "Ўткан кунлар" романнада полифония излаш фикридан йиркоғиз. Бирор Кодирийнинг ушбу монофоник асаридан көлиб чиқиб айтмоқчимизки, ҳар бир

бадиий образ психолог бўлиши лозим. (Бу ўрнинда бадиий образ табиатидаги психологик инсуларни яхшида гап кетепти. Уни муаллифнинг психология талқин усуси билан чалкаштириласлик керак — У.Ж.)

Дарҳакат, романдага бошқа образлар сингари ўзбек ойим хам ўзича психолог. Бу хусусият турли вазиятлarda турлича намоён бўлади. Аввало, ўзбек ойим кўллаб юрадиган машхур "кавшим кўчада қолған эмас" ибораси

ишонмай катта қилган. Шу маънода унинг отабекка бўлган миҳри ва эхтиёкини таъриф этиш ортика. "Ўсуфбек хожи бекнинг ўйлананини ҳам оддий гаплар каторида эшишиб ўткарган" бўлса, ўзбек ойим бу воеанин кейин: "Энди менга бундок ўтган керак эмас... Ок сутимни оқка, кўк сутимни кўкка согдим... Энди Тошкандга келмасин ул ўзбошимча бетиок!" деб бакириб-чакириб, йиглаб-сихтаб, дарду ҳасратини бошига кийиб олди". Бу асло кизик

роман сюжетига дарз кетиши хеч гап эмас.

Алқисса, Кодирий бунга қандай эриши? Ўзбек ойимнинг "омга"лигига нима омил буди? Ушбу жараёнда яқол кўзга ташланадиган омил — Ўсуфбек хожининг "усталиғи", яъни ўзбек ойимдек муракаб табиатли хотинига ўтазоз мумаласи. Шарқ эрларига хос беззарар ёллонаридир. Ўсуфбек хожининг бундай тадбиридан кейинги вазият матнда шундай ифода этилади: "Ўзбек ойим эрига анъянчанини караб турар эди. Ҳакикатан ҳам хожининг усталиги ўзбек ойимдек думбул табиатлик хотинларни гангитарларик эди."

Ул хотинининг жавобини кутиб ўтирилмасдан, том устига том ёна борди:

— Кайси ўйни бўшатидирск экан? — деб сўради ва жавоб кутмасдан, — кудаларинг нима билан кутишини бўлса ўзин биласан: тус сўйиб чорлагандига ҳам келмайдирган кишилар, — деди.

Юсуфбек хожининг тарғибот руҳидаги сўзлари матнинг шу ўрнинда туғайди. Бирор ҳалича ўзбек ойимда бирор ўзғариш сезилмайди. У бор-йўғи эрига "анъянчанини караб" туриди, холос. Қўйилган масала хусусида бирор фикр билдиргани йўқ. Аммо у, орадан бир неча дакиқа ўтага, ижобий жавоб беради. Марғилондан келайтган "теги нозик" меҳмонларга, хусусан, уч йиллаб гўрига гишт калаб келгани "анди" келининг ўтирган ўйни бўшатидан беришини билдиради. Шу ўрнинда ўтган неча дакиқа ичада қандай синоат рўй берди, деган савол туғилади.

Жавобни, бизнингиз, айлан шу — ўтган бир неча дакиқадан, аниги ўзбек ойимда рўй берган руҳидаги жарёнлардан излаш ўзини кўрниди. Илмада "эгоизм" деган тушнанда бор. Унга кўра, ҳар қандай хатти-харқатлар, орзистаклар, катъияту бекарорликлар асосида инсоннинг иччи "мен" турдади. Шу иччи "мен" деган кўринмас зарро инсон фаoliyati ўтидан хуқмронлар килиди. Психонализа оид адабиётларда бу фикр тўла ислобини топган. Колаверса, ҳар бир одам ўз умри, фаoliyati давомиданини буғана амин бўлиши мумкин.

Шунингдек, ўзбек ойимнинг ёлғиз ўғил мухаббатига тўсик бўлиши ҳам аслида ўнинг ўғилни ўтиришни оидда. Шу ўрнинда ўзбек ойимнинг "хожининг усталиғи" оидда мазмунга айланганди. Вокеан у, кутилмагандаги Кумушбии томон оғар экан "хожининг усталиғи" оидда эмас, ўзининг иччи интилишлари оидда маглуб бўлди. Яъни: "... уч йиллик адоватлар ва кина-кудуратлар аллақаёқка караб учбидарлар ва уларнинг ўрнини "икки келинлик бўлиш" масаласи келиб олди. Ўзок-яқин хотинларнинг "Ҳай ўзбек ойимнинг марғилонлик келини ҳам келибdir, кудди тўтигин боласи эмиш. Ӯргилнгар бир кўйиллик" деган сўзлар ўтишилгандек бўлди. Шу қозгача Зайнабга ялиниб, ялпогланни бу күни келин ўзининг ёғларни остида ялиниб юрган ҳолда кўрди".

Демак, ўзбек ойим дунёни фасат оқиб ўтганнинг вазияти ўтаришади. Матннадаги далиллар асосида ифодат топган бир хусусиятлари бор. Бу — оналин интиҳинти. Оналин ва фарзандлар муносабати мудом ўшиб тўйғи гоғиб келади. Шу боис, оналин фарзанд гунохини ҳар қандай вазиятда бўлмасин кечирадилар. Аслида уларнинг буюкликлари ҳам, заифликлари юнишни бўлмади. Шу ўрнинда ўзбек ойимнинг келин танлаш борасидаги қарашларида хам бу хусусият ўта очик кўринганки, бу ўрнида изоҳа кочат ўйк. М.Бахтиян Достоевский романларидаги образлар хусусида "уларнинг хар бири "идеолог" деган хулосага келади. Буни полифоник романнинг мухим хусусияти сифатида кўрсатади. Биз "Ўткан кунлар" романнада полифония излаш фикридан йиркоғиз. Бирор Кодирийнинг ушбу монофоник асаридан көлиб чиқиб айтмоқчимизки, ҳар бир

аёллар жамияти ичидаги маълум психологик функцияни бекарорликни яхшида гап кетепти. Шу ўрнинда ўзбек ойимнинг "хожининг учун хотинлар ўз тўйларини ўзбек ойим иштирико билан ўтказиб олсалар, ўзларини шахарнинг энг бахтиларидан" санайдилар.

Иккичидан, ўзбек ойим мулокот жараёнида туюлиши мумкин. Аммо оналин қарандига бўлган тафсилотларини сал билан олиб борган пинхона курашлари ўкувчига

Абдулла Кодирий оиласи.

Рассом Н.Қўзибоев

ошириброк, бошқа хотинларга етказади. Матннадаги тасвирга ўтибор қилинг. "Кече ўрда бек ойимдан менга арава келган экан, фельзим айнада турган эди, бормай аравани бўш кайтардими... Бо худо, бекави бўлса ўзига, дедим" дер эди. Иккичи вактда: "Ўткан кун ўрдага борган эдим: хонимлар ётиб қоласиз деб кўймадилар, ноилож бир кече ётиб келдим", деб сўз орасига кистириб кетар ўзларинан ўтилди. Бу сўзларни ўтишкувчи хотинлар ишларнинг қандоғ бир хотиннинг сұхбатига ноил бўлгандарини ўйлаб, ўзбек ойимнинг келин танлаш борасидаги қарашларида хам бу хусусият ўта очик кўринганки, бу ўрнида изоҳа кочат ўйк.

М.Бахтиян Достоевский романларидаги образлар хусусида "уларнинг хар бири "идеолог" деган хулосага келади. Буни полифоник романнинг мухим хусусияти сифатида кўрсатади. Биз "Ўткан кунлар" романнада полифония излаш фикридан йиркоғиз. Бирор Кодирийнинг ушбу монофоник асаридан көлиб чиқиб айтмоқчимизки, ҳар бир

яхши маълум. Унинг норизолиги алал-оқибат Отабекнинг иккичи бор мажбурий ўйланиси билан барҳам топганини ҳам билимас. Бундан сўнг қанча сувлар оқиб ўтади. Отабек мисливиз изтиробларга, хижрон азобига гирифтор бўлади. Улим билан юзма-юз келади. Ракибарни маглуб ҳам этади. Нихоят, барча англалиловчиликлар, гина-кудуратлар унитилиб. Кумушбии ўта ота-онаси "фақофатид" Тошкентга келадиган саодатини кунлар яқинлашиди. Шу ўтиришни бўлши лозим. Ҳаётий ва бадий мантиқ шуни талаб килади. Шубҳа ўйтишини мумкин бўлган кичик бир детал таъсирида бутун

Романнинг вазияти ўтаришади. Матннадаги тасвирга ўтибор қилинг. "Кече ўрда бек ойимдан менга арава келган экан, фельзим айнада турган эди, бормай аравани бўш кайтардими... Бо худо, бекави бўлса ўзига, дедим" дер эди. Иккичи вактда: "Ўткан кун ўрдага борган эдим: хонимлар ётиб қоласиз деб кўймадилар, ноилож бир кече ётиб келдим", деб сўз орасига кистириб кетар ўзларинан ўтилди. Бу сўзларни ўтишкувчи хотинлар ишларнинг қандоғ бир хотиннинг сұхбатига ноил бўлгандарини ўйлаб, ўзбек ойимнинг келин танлаш борасидаги қарашларида хам бу хусусият ўта очик кўринганки, бу ўрнида изоҳа кочат ўйк.

Оналиннинг келин танлаш борасидаги тасвирга ўтибор қилинг. "Кечириклилар ва сукунлар" туркменинг шу ўтиришни оидда. Шу ўрнинда ўзбек ойимнинг "хожининг усталиғи" оидда мазмунга айланганди. Вокеан у, кутилмагандаги Кумушбии томон оғар экан "хожининг усталиғи" оидда эмас, ўзининг иччи интилишлари оидда маглуб бўлди. Яъни: "... уч йиллик адоватлар ва кина-кудуратлар аллақаёқка караб учбидарлар ва уларнинг ўрнини "икки келинлик бўлиш" масаласи келиб олди. Ўзок-яқин хотинларнинг "Ҳай ўзбек ойимнинг марғилонлик келини ҳам келибdir, кудди тўтигин боласи эмиш. Ӯргилнгар бир кўйиллик" деган сўзлар ўтишилгандек бўлди. Шу қозгача Зайнабга ялиниб, ялпогланни бу күни келин ўзининг ёғларни остида ялиниб юрган ҳолда кўрди".

Демак, ўзбек ойим дунёни фасат оқиб ўтганнинг вазияти ўтаришади. Аммо у, орадан ўзбек ойимнинг "хожининг усталиғи" оидда мазмунга айланганди. Вокеан у, кутилмагандаги Кумушбии томон оғар экан "хожининг усталиғи" оидда эмас, ўзининг иччи интилишлари оидда маглуб бўлди. Яъни: "... уч йиллик адоватлар ва кина-кудуратлар аллақаёқка караб учбидарлар ва уларнинг ўрнини "икки келинлик бўлиш" масаласи келиб олди. Ўзок-яқин хотинларнинг "Ҳай ўзбек ойимнинг марғилонлик келини ҳам келибdir, кудди тўтигин боласи эмиш. Ӯргилнгар бир кўйиллик" деган сўзлар ўтишилгандек бўлди. Шу қозгача Зайнабга ялиниб, ялпогланни бу күни келин ўзининг ёғларни остида ялиниб юрган ҳолда кўрди".

Демак, ўзбек ойимнинг "хожининг усталиғи" оидда мазмунга айланганди. Вокеан у, кутилмагандаги Кумушбии томон оғар экан "хожининг усталиғи" оидда эмас, ўзининг иччи интилишлари оидда маглуб бўлди. Яъни: "... уч йиллик адоватлар ва кина-кудуратлар аллақаёқка караб учбидарлар ва уларнинг ўрнини "икки келинлик бўлиш" масаласи келиб олди. Ўзок-яқин хотинларнинг "Ҳай ўзбек ойимнинг марғилонлик келини ҳам келибdir, кудди тўтигин боласи эмиш. Ӯргилнгар бир кўйиллик" деган сўзлар ўтишилгандек бўлди. Шу қозгача Зайнабга ялиниб, ялпогланни бу күни келин ўзин

(Давоми. Боши ўтган сонда.)

Уда ё ёқса юраман бу ёқса юраман, ўлайманд: нима килиб қўйган эканман, бундан кўра ҳар кунги ўрганинг ишга борсам яхси эмасиди, дейман. Бугун, кечак, ўтган куни, бир ҳафтада, бир ой, иккни ой олдин килган ишларимни бир-бир эслайман, ёмонга тугул, аксига олиб, яхшилари ҳам эсимга келмайди, шу ўртада бирон бир тузук иш кильмабан, шу — ишга бориб келаверганимдан бошка нарсаси тополмайман. Ё илгарироқ бир нарса килиб қўйаним келиб-келиб энди очилдимиш! Илгари нима килиб қўйган бўлишим мумкин? Ҳамма қатори яшаб келямсан, бирордан пастро, бирордан баландроқ ишилиб, шохин йўк... Ҳа энди, бу дунёда юз физи бегунон оадмининг ўзи бўлмайди, ўтишини кавласа, табийи, у-бу гунона топилади, бошкадардан яширгани билан, ўзи билди, кўпин мақда-чўйда, яшаб ўтиб, эскириб кетган, алтиб, бошкадарнинг вактими олишга ҳам арзимайди. Лекин бу якинларимнинг ўтибиорига арзидиган бир нима килиб қўйганим уларга айн, шекили, ҳаммаси нима килиб қўйдиндиги, деяти. Нима килиб қўйган бўлишим мумкин ўзи?

Бир ишхонага бориб нима килиб қўйанимни сўрагим келади, бир сўраши кўз олдимга келтириб, юрамига тортиб кетади: борсам, ҳаммаси ўтрага олиб, нима килиб қўйдингиз ўзи, деб сўраса, нима килиб қўйганимни биласам, менинг нима килиб қўйганим уларга айн, ўзимаг эса ноаён бўлса, ишхонада нима киласан, дейман.

Бир вакти дарвозанинг ўшиги карсилаб кетди, ўзи шунака, мойланмаган, очиб-элганда карсилади, хотиним ишдан кайтиб кеди. Рангни бир хол, менга ташвиш билан қарайди денг. — Деб сўрадим.

— Иўк, қандай ўтираман? Ҳамма сўрайди, эрингиз нима килиб қўйган экан деб, эзилиб кетдим, — деди.

— Эй, жоним, мана, ўзим ҳам ўтлаб ўтирибман, нима килиб қўйган эканман, деб.

— Унгиз ҳам телефон қилди, — деди хотиним.

— Кўяр, менинг ҳам бошимни котиди, — деди.

— Кишлоджада укангиз, уйга тушомлами, доим телефон банд, деди.

— Э, ха, тинчликмикан?

— Акан нима килиб қўйдилар ўзи, деб мендан сўрайди, — деди хотиним.

Ҳайронлигимдан каллам ишламаётгандек туюлди.

— Кимдан ўшишибди? — дедим талмовисирад. — Йўк-э, ҳеч нима килиб қўймаган бўлсан, ниманам ҳам ўшишибди?

— Йўлдан телефон кияльман, деди, ҳали-замон келиб қолос ҳам керак, — деди хотиним, бемалол жойлашиб.

Хозир бу ҳам бошлайди, деб ўйлаган эдим, яна телефон ҳиринглади.

— Сен олг мени йўк, деб айт, — деди хотиним.

Хотиним телефонни олгани захоти сўрайди кетди:

— Ҳа, раҳмат! ўзингиз яхшимисиз, болаларингиз яхшими? Ҳа... ҳа, ўйдалар...

Мен: «Йўк, де!», деб шивирладим, қўлми сийкитдим. Хотиним эса: «Хозир», деб кафти билан гўшакни ёпдида, менга:

— Қандай йўк, дейман, Мурод ака! — деди.

— Ҳа, Мурод бўлса, бер гўшакни, — деди.

Мурод менга кўп ҳам телефон килавермайди, жуда ишил одам, кеин, ҳамма дўстинг билан ҳар куни гаплашавермайсан-ку, ўзқадан ҳам калин дўст бўлиб юраверсан, онда-сонда учрашидиган килганинг ҳам етади, қўйгил узилмаса бўлди-да.

— Қандай, ёмон йўкми? — деди Мурод, гап оҳанидан сездимки, унга ҳам етди борган.

— Емон йўк, Мурод ака, — дедим, дўстинг бўлса ҳам, раҳмат одамга унча ботинолмайман, учрашганда Муроднинг отини айтаман, телефонда эса, шу кути расмийрокни, деб дуб юбароманд.

— Емон йўкка ўшамайди-ку, — деди Мурод. — Шу пайтача бир нима килиб қўймаган эдигиз-ку?

— Мурод ака, ўзим ҳам босим котиб ўтирибман, нима килиб қўйган эканман деб, дедим ростдан ҳам босим котиб.

Мурод чукур нафас олди, унинг ўтто мўйлонини силаб ўтириши ҳам кўз одимга келди.

— Ҳай, қаранг-да, жўра, бирон ёрдам керак бўлса, котибмга тайинлаб қўйдим, дарров улади, — деди Мурод.

— Йўғ-э, раҳмат, сиз овора бўладиган ҳеч нарса йўк, — деди.

— Тортинманг, — деди Мурод, — Бир дўстинг керагига ярамасак, нимага яшаб юрибмиз ўзи. Ўлайверман, биз ҳам сизни шундай ташлаб қўймаймиз...

Муроднинг галидан ҳам таъсирларидан, ҳам кўнглимдаги гулгула кучайади: нима, бирон кулфатига учрадим, нега худди мен чорасиз коландек, ёрдам қўпин чўзялти, нима килиб қўйганин ўзи, а? ўзиминг ахволим бу, яна хотиним ҳам менга ҳамдадар қаранди.

— Менга бундай термилиб ўтиришингдан нарса нифа? Ишинга борсанг чо? — дедим унга.

— Сизни шу ахводла ташлаб-а? Бормайман, — деди хотиним.

— Э, бор, — дедим. — Ахволовига ҳеч нарса бўлган йўк. Тушлик килиб ол-да, ишхонга бор.

— Овкат ўтадими шу топда? — деди

бўлиб. — Иброхимникида ўтирганимизга ой бўлдими-эй? Куннинг тез ўтишини!

— Ҳа, кун тез ўтапти, умр ҳам, — деди.

— Э, бу яхши эмас, бир шахарда туриб уч ойдан бери кўришмасак, — деди Эркин кўйиниб, — Учрашиб турайлик-эй!

— Албатта, — дедим Эркин.

Ростдан, шу топда ҳар куни-кунора кўришадиган жўраларимни ҳам, онда-сонда учрашибадиган дустларимни ҳам кўргим келиб қолди. Қунда ё ойда кўришмас, саломлашамиз, ҳол-ахвол сўраймиз, кўришилк турайлик, бир чохона кайлайлик, деймиз, лекин гапимиз киска, чала, йўл-йўлак, аммо бошимизга бир дард тушса, дарбор Бирлашмас, фикат шу бирлашиш кунини Шавкатнинг жанозасида эди, бошимиз бирлиг, битта яхшимиз кераки, дейман, мана, охири жамулжам тўпланганимиз ўзи. Ўзиминг яхшини ичдан ингладидик, «Шавкат ҳаммасини яна бирлаштириб кетди-я», дедик, бир-биримизнинг оқарган сочларимизга, майда ўрмагалан ажинларимизга, дардан мўлтайди

бўлдим.

— Ҳай, қаранг-да, жўра, бирон ёрдам керак бўлса, котибмга тайинлаб қўйдим, дарров улади, — деди Мурод.

— Йўғ-э, раҳмат, сиз овора бўладиган ҳеч нарса йўк, — деди.

— Тортинманг, — деди Мурод, — Бир дўстинг керагига ярамасак, нимага яшаб юрибмиз ўзи. Ўлайверман, биз ҳам сизни шундай ташлаб қўймаймиз...

Муроднинг галидан ҳам таъсирларидан, ҳам кўнглимдаги гулгула кучайади: нима, бирон кулфатига учрадим, нега худди мен чорасиз коландек, ёрдам қўпин чўзялти, нима килиб қўйганин ўзи, а? ўзиминг ахволим бу, яна хотиним ҳам менга ҳамдадар қаранди.

— Менга бундай термилиб ўтиришингдан нарса нифа? Ишинга борсанг чо? — дедим унга.

— Сизни шу ахводла ташлаб-а? Бормайман, — деди хотиним.

— Э, бор, — дедим. — Ахволовига ҳеч нарса бўлган йўк. Тушлик килиб ол-да, ишхонга бор.

— Овкат ўтадими шу топда? — деди

бўлиб. — Иброхимникида ўтирганимизга ой бўлдими-эй? Куннинг тез ўтишини!

— Ҳа, кун тез ўтапти, умр ҳам, — деди.

— Э, бу яхши эмас, бир шахарда туриб уч ойдан бери кўришмасак, — деди Эркин кўйиниб, — Учрашиб турайлик-эй!

— Албатта, — дедим Эркин.

Ростдан, шу топда ҳар куни-кунора кўришадиган жўраларимни ҳам, онда-сонда учрашибадиган дустларимни ҳам кўргим келиб қолди. Қунда ё ойда кўришмас, саломлашамиз, ҳол-ахвол сўраймиз, кўришилк турайлик, бир чохона кайлайлик, деймиз, лекин гапимиз киска, чала, йўл-йўлак, аммо бошимизга бир дард тушса, дарбор Бирлашмас, фикат шу бирлашиш кунини Шавкатнинг жанозасида эди, бошимиз бирлиг, битта яхшимиз кераки, дейман, мана, охири жамулжам тўпланганимиз ўзи. Ўзиминг яхшини ичдан ингладидик, «Шавкат ҳаммасини яна бирлаштириб кетди-я», дедик, бир-биримизнинг оқарган сочларимизга, майда ўрмагалан ажинларимизга, дардан мўлтайди

бўлдим.

— Ҳай, қаранг-да, жўра, бирон ёрдам керак бўлса, котибмга тайинлаб қўйдим, дарров улади, — деди Мурод.

— Йўғ-э, раҳмат, сиз овора бўладиган ҳеч нарса йўк, — деди.

— Тортинманг, — деди Мурод, — Бир дўстинг керагига ярамасак, нимага яшаб юрибмиз ўзи. Ўлайверман, биз ҳам сизни шундай ташлаб қўймаймиз...

Муроднинг галидан ҳам таъсирларидан, ҳам кўнглимдаги гулгула кучайади: нима, бирон кулфатига учрадим, нега худди мен чорасиз коландек, ёрдам қўпин чўзялти, нима килиб қўйганин ўзи, а? ўзиминг ахволим бу, яна хотиним ҳам менга ҳамдадар қаранди.

— Менга бундай термилиб ўтиришингдан нарса нифа? Ишинга борсанг чо? — дедим унга.

— Сизни шу ахводла ташлаб-а? Бормайман, — деди хотиним.

— Э, бор, — дедим. — Ахволовига ҳеч нарса бўлган йўк. Тушлик килиб ол-да, ишхонга бор.

— Овкат ўтадими шу топда? — деди

бўлиб. — Иброхимникида ўтирганимизга ой бўлдими-эй? Куннинг тез ўтишини!

— Ҳа, кун тез ўтапти, умр ҳам, — деди.

— Э, бу яхши эмас, бир шахарда туриб уч ойдан бери кўришмасак, — деди Эркин кўйиниб, — Учрашиб турайлик-эй!

— Албатта, — дедим Эркин.

Ростдан, шу топда ҳар куни-кунора кўришадиган жўраларимни ҳам, онда-сонда учрашибадиган дустларимни ҳам кўргим келиб қолди. Қунда ё ойда кўришмас, саломлашамиз, ҳол-ахвол сўраймиз, кўришилк турайлик, бир чохона кайлайлик, деймиз, лекин гапимиз киска, чала, йўл-йўлак, аммо бошимизга бир дард тушса, дарбор Бирлашмас, фикат шу бирлашиш кунини Шавкатнинг жанозасида эди, бошимиз бирлиг, битта яхшимиз кераки, дейман, мана, охири жамулжам тўпланганимиз ўзи. Ўзиминг яхшини ичдан ингладидик, «Шавкат ҳаммасини яна бирлаштириб кетди-я», дедик, бир-биримизнинг оқарган сочларимизга, майда ўрмагалан ажинларимизга, дардан мўлтайди

бўлдим.

— Ҳай, қаранг-да, жўра, бирон ёрдам керак бўлса, котибмга тайинлаб қўйдим, дарров улади, — деди Мурод.

— Йўғ-э, раҳмат, сиз овора бўладиган ҳеч нарса йўк, — деди.

— Тортинманг, — деди Мурод, — Бир дўстинг керагига ярамасак, нимага яшаб юрибмиз ўзи. Ўлайверман, биз ҳам сизни шундай ташлаб қўймаймиз...

Муроднинг галидан ҳам таъсирларидан, ҳам кўнглимдаги гулгула кучайади: нима, бирон кулфатига учрадим, нега худди мен чорасиз коландек, ёрдам қўпин чўзялти, нима килиб қўйганин ўзи, а? ўзиминг ахволим бу, яна хотиним ҳам менга ҳамдадар қаранди.

— Менга бундай термилиб ўтиришингдан нарса нифа? Ишинга борсанг чо? — дедим унга.

— Сизни ш